मुट इ ड पलायने । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वा०-आत्म०-अक०-पालने सक०-सेट् ।) पवर्गशेषादिः । पञ्चमस्वरी । इ मुण्डते । ड मुण्डते चौरः । इति दुर्गादासः ॥

मुड इ छिदि । मर्द्दे । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वा०-पर०-सक०-सेट् ।) पञ्चमस्वरी । इ मुण्डति । छेद इह लोमच्छेद एव । मुण्डति मुण्डं नापितः । लोमरहितं करोतीत्यर्थः । इति दुर्गादासः ॥

मुड इ ड मर्दे । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वा०-आत्म०-अक०-सेट् ।) पवर्गशेषादिः । पञ्चमस्वरी । मर्दमिति मर्द्दधातोः क्ते रूपं मर्द्दनमित्यर्थः । इ मुण्डते । ड मुण्डते प्रस्तरो जले । चतुर्भुजस्तु मार्ज्जन इति पठित्वा मार्ज्जनं शुद्धिरिति व्याख्याय मुण्डते जलेन गात्रं लोक इत्युदाहृतवान् । इति दुर्गादासः ॥

मुण प्र प्रतिज्ञाने । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (तुदा०-पर०-सक०-सेट् ।) प्र मुणति व्रतं लोकः । प्रतिजानातीत्यर्थः । मोणिता । इति दुर्गादासः ॥

मुण्डं, क्ली, (मुण्डन्ते उप्यन्ते केशा अस्मात् यद्वा, मुण्डते मज्जतीति । मुण्ड+अच् ।) शिरः । इति नपुंसकलिङ्गसंग्रहे अमरः ।३ । ५ । ३४ ॥ (यथा, मोहमुद्गरे । १५ ।

"अङ्गं गलितं पलितं मुण्डं
दन्तविहीनं जातं तुण्डम् ।
करधृतकम्पितशोभितदण्डं
तदपि न मुञ्चत्याशाभाण्डम् ॥"

उपनिषद्विशेषः । तदुक्तं यथा,—

"ईशाकेनकठप्रश्नमुण्डमाण्डुक्यतित्तिरि ।
छान्दोग्यं बृहदारण्यमैतरेयं तथा दश ॥")

बोलम् । मुण्डायसम् । इति राजनिर्घण्टः ॥

मुण्डः, पुं, (मुण्डनं मुण्डः केशापनयनं मुडि खण्डने भावे घञ् । ततः अर्श आद्यच् इत्यमरटीकायां राघवभरतौ ।) बलिराजस्य सैनिकदैत्यविशेषः ॥ (यथा, हरिवंशे भविष्यपर्व्वणि । २३२ । ५ ।

"एकाक्ष एकपान्मुण्डो विद्युद्दन्तश्चतुर्भुजः ।"

शुम्भसेनापतिर्दैत्यभेदः । यथा, मार्कण्डेयपुराणे । ८७ । २८ ।

"हे चण्ड ! हे मुण्ड ! बलैर्बहुलैः परिवारितौ ।")

मुण्डमेवावयवत्वेनास्त्यस्य । अच् ।) राहुग्रहः । इति मेदिनी । डे, २२ ॥ (मुण्डं मुण्डनं जीविकात्वेनास्त्यस्य । अच् ।) नापितः । इति जटाधरः ॥ (मुण्डनं स्कन्धावच्छेदे खण्डनमस्त्यस्य । अच् ।) स्थाणुवृक्षः । इति केचित् ॥

मुण्डः, पुं, क्ली, (मुण्ड+अच् ।) मूर्द्धा । इति मेदिनी । डे, २२ ॥

मुण्डः, त्रि, मुण्डितः । इत्यमरः । २ । ६ । ४८ ॥ हे मुण्डितमुण्डे । मुडि खण्डने भावे घञि मुण्डो मुण्डनं केशापनयनं तद्योगात् अर्श आद्यच्चि मुण्डः पुमान् स्त्रियां मुण्डा । इत्यमरटीकायां भरतः ॥ (यथा, महाभारते । १ । ११६ । ८ ।

'चरन् भैक्षं मुनिर्मुण्डश्चरिष्यामि महीमिमाम्॥')

मुण्डकं, क्ली, (मुण्डमेवेति मुण्ड+स्वार्थे कन् ।) मस्तकम् ॥ (उपनिषद्विशेषश्च ॥)

मुण्डकः, पुं, (मुण्डयतीति । मुडि+ण्वुल् ।) नापितः । इति हेमचन्द्रः । ३ । २३० ॥

मुण्डचणकः, पुं, (मुण्डित इव चणकः ।) कलायः । इति राजनिर्घण्टः ॥

मुण्डनं, क्ली, (मुण्ड+ल्युट् ।) केशच्छेदनम् । तत्पर्य्यायः । भद्रकरणम् २ वपनम् ३ परिवापनम् ४ क्षौरम् ५ । इति हेमचन्द्रः ।३।५८७॥ (यथा, महाभारते । १२ । २३ । ४६ ।

"भ्रातुरस्य हितं वाक्यं शृणु धर्म्मभृतां वर ! ।
दण्ड एव हि राजेन्द्र ! क्षत्रधर्म्मो न मुण्डनम् ॥")

मुण्डफलः, पुं, (मुण्डवत् फलमस्य ।) नारिकेलवृक्षः । यथा,—

"तथा मुण्डफलश्चापि विश्वामित्रप्रियोऽपि च ।"

इति शब्दरत्नावली ॥

मुण्डशालिः, पुं, (मुण्डो मुण्डित इव शालिः ।) शालिभेदः । तत्पर्य्यायः । मुण्डकः २ निःशूकः ३ अशूककः ४ । अस्य गुणाः । त्रिदोषनाशित्वम् । मधुराम्लत्वम् । बलप्रदत्वम् । रुचिकारित्वम् । दीपनत्वम् । पथ्यत्वम् । मुखजाड्यरुजापहत्वञ्च । इति राजनिर्घण्टः ॥

मुण्डा, स्त्री, (मुण्ड+स्त्रियां टाप् ।) मुण्डीरिका । इति मेदिनी । डे, २२ ॥ मुण्डिता स्त्री । इत्यमरटीकायां भरतः ॥

मुण्डाख्या, स्त्री, (मुण्डेत्याख्यास्याः ।) महाश्रावणिका । इति राजनिर्घण्टः ॥

मुण्डायसं, क्ली, (मुण्डश्च तत् अयश्चेति । मुण्ड+अयस्+"अनोश्मायः सरसां जातिसंज्ञयोः ।" ५।४।६४ । इति टच् ।) लोहम् । इति राजनिर्घण्टः ॥

मुण्डितं, क्ली, (मुण्ड्यते खण्ड्यते इति । मुडि खण्डने+कर्म्मणि क्तः ।) लोहम् । इति राजनिर्घण्टः ॥ वापितमुण्डे, त्रि । इत्यमरः । ३ । १ । ८५ ॥

मुण्डितिका, स्त्री, (मुण्डित+स्वार्थे कन्+स्त्रियां टाप् अत इत्त्वं ।) वृक्षविशेषः । मुण्डीरी इति भाषा । तत्पर्य्यायः । अलम्बुषा २ श्रावणी ३ पलङ्कषा ४ कदम्बपुष्पा ५ अवया ६ भूतघ्नी ७ कुम्भला ८ अरुणा ९ । इति रत्नमाला ॥

मुण्डी, [न्] पुं, (मुण्ड्यति केशान् वपति इति । मुण्ड+णिनिः ।) नापितः । इत्यमरः । २ । १० । १० ॥ (योगाचार्य्यविशेषः । यथा, शिवपुराणे वायुसंहितायाम् । २ । १० । ५—६ ॥

'महाकालश्च भृङ्गी च दण्डी मुण्डी सरव च ।'

इत्यादावारभ्य ।

अष्टाविंशतिसंख्याता योगाचार्य्या युगक्रमात् ।'

सम्पादितकेशच्छेदनः । यथा, महाभारते ।१३। १४ । ३७४ ।

"दिनेऽष्टमे तु विप्रेण दीक्षितोऽहं यथाविधि ।
दण्डी मुण्डी कुशी चीरी धृताक्षो मेखलीकृतः ॥")

मुण्डीरिका, स्त्री, (मुण्डि+बाहुलकात् ईरच् । स्त्रियां ङीष् स्वार्थे कन् । स्त्रियां टाप् "केऽणः ।" ७।४।१३ । इति पूर्व्वस्य ह्रस्वः ।) मुण्डितिका । इति जटाधरः ॥

मुत्, स्त्री, (मोदतेऽनया इति । मुद्+क्विप् ।) वृद्धिनामौषधम् । इति राजनिर्घण्टः ॥

मुत्, [द्] स्त्री, (मोदनमिति । मुद्+भावे क्विप् ।) हर्षः । इत्यमरः । १ । ४ । २४ ॥ (यथा, रघुवंशे । ३ । २५ ।

"उवाच धात्र्या प्रथमोदितं वचो
ययौ तदीयामवलम्ब्य चाङ्गुलिम् ।
अभूच्च नम्रः प्रणिपातशिक्षया
पितुर्मुदं तेन ततान सोऽर्भकः ॥")

मुद क संसर्गे । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (चुरा०-पर०-सक०-सेट् ।) क मोदयति घृतेनान्नं लोकः । इति दुर्गादासः ॥

मुद ञि ड हर्षे । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वा०-आत्म०-अक०-सेट् ।) हर्षश्चित्तोत्साहः । ञि मुदितोऽस्मि ड मोदते धनी । इति दुर्गादासः ॥

मुदा, स्त्री, (मुद्+घञर्थे कः ततष्टाप् ।) हर्षः । यथा । सुखमानन्दधुर्मुदा । इति शब्दरत्नावली ॥ (यथा, मार्कण्डेये । ११६ । ३० ।

"तं मन्त्रं क्रियमाणं तु मन्त्रिभिस्तेन भूभृता ।
ततुपार्श्ववर्त्तिनी कन्या शुश्रावाथ मुदावती ॥")

मुदितः, त्रि, (मुद्+क्त । यद्वा, मुदा अस्य जाता । मुदा+इतच् ।) आनन्दितः । यथा,—

"आर्त्ते मुदिता हृष्टे प्रोषिते मलिना कृशा ।
मृते म्रियेत या पत्यौ साध्वी ज्ञेया पतिव्रता ॥"

इति शुद्धितत्त्वम् ॥

आलिङ्गनविशेषः । तस्य लक्षणं यथा । नायिकया नायकस्य वामपार्श्वे उपविश्य वामपादं तस्योरुद्वयमध्ये स्थापयित्वा उभौ मिलित्वा यदवस्थानम् । इति कामशास्त्रम् ॥

मुदिता, स्त्री, (मोदते इति मुद्+सर्व्वधातुभ्य इन् संज्ञापूर्व्वकविधेरनित्यत्वात् गुणाभावः । मुदिः तस्य भावः इति तल्+टाप् ।) मुदा । हर्षः । इत्यमरटीकायां मथुरेशः ॥ (यथा, पातञ्जलसूत्रम् । १ । ३३ ।

"मैत्रीकरुणामुदितोपेक्षाणां सुखदुःखपुण्यापुण्यविषयाणां भावनातश्चित्तप्रसादनम् ॥")

मुदिरः, पुं, (मोदन्ते अनेन प्रजा इति । मुद्+"इषिमदिमुदीति ।" उणा० १ । ५२ । इति किरच् ।) मेघः । इत्यमरः ।१।३।७॥ (यथा,—गीतगोविन्दे । २ । ३ ।

"प्रचुरपुरन्दरधनुरनुरञ्जितमेदुरमुदिरसुवेशम् ।")

वासुकः । इति मेदिनी । रे, २०५ । भेकः । इति संक्षिप्तसारोणादिवृत्तिः ॥